

Б.К. Базарқұлова

ИРАН-ИРАК СОҒЫСЫ: СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ

ИИР-ның аймақтық саясатындағы негізгі бағыттарының бірі - Ирак. Ирак - Иранның батысындағы көршісі. Оның халқының 60 пайызын шииттер құрайды /1, 128/. Ирак территориясында шииттер үшін қасиетті болып саналатын Неджеф, Кербала қалалары орналасқан. Неджеф қаласында шииттердің бірінші имамы Әлидің, ал Кербалада үшінші имам Хусейннің қабірі орналасқан. Күрдтер мәселесі де екі мемлекет үшін ортақ болып табылады. Иракта шамамен 4 млн, ал Иранда 5,5 млн. күрд халқы бар /2, 11/. Иранның оңтүстігіндегі Хузестан провинциясын негізінен арабтар мекендейді, ал Иракта шыққан тегі ирандық бірнеше мыңдаған адам тұрады.

1980-88 жж. болған Иран–Ирак соғысы – ХХ ғ. II жартысында болған үлкен адам шығынына әкелген соғыстардың бірі. Соғыс Иракта С. Хусейннің жеке билігінің күшеюімен сәйкес келді. Ал Иранда әлі толық қалыптасып үлгермеген ислам режимі өзінің билігінің басында-ақ осындай ұзаққа созылған қантөгіс соғысты жүргізді. Бұл соғыста негізгі ауыртпашылықты, әрине, екі мемлекеттің халқы көтерді.

Иран 1978-79 жж. ислам революциясының жеңісі нәтижесінде монархиялық билікті құлатып, толық тәуелсіздік жолын таңдап алады. Ал Ирак 1958 ж. монархияны құлатып, тәуелсіз даму жолына түскен еді. Екі мемлекет те қосылмаушылық қозғалысының мүшесі болатын. Бірақ тәуелсіздік жолын таңдап алған екі мемлекеттің жақындасуынан гөрі, олардың арасында қайшылықтар өрши түсті. Ислам революциясының жеңісінен кейін Иранның сыртқы саясатында болған өзгерістер оның Иракпен байланыстарына әсерін тигізді. Осы кезеңнен бастап Иранның Иракпен байланыстарында шииттік фактор негізгі орынды иеленеді. Иранның «ислам революциясын экспорттау» бағыты Иракты одан алыстата түскен еді.

Иран-Ирак соғысы аймақтағы саяси жағдайға да өзінің әсерін тигізді және «қырғи-қабақ соғыс» кезеңінде болғандықтан екі держава да осы соғысқа байланысты өздерінің саясаттарын ұстанды. Кеңес Одағы және Батыс елдері де ресми түрде бұл соғыста бейтараптық бағытты ұстанды. Бірақ екі жақтың да Иракты үнсіз қолдауы олардың С. Хусейнді ислам революциясын тежегіш құрал ретінде пайдаланғысы келгенін көрсетеді.

Тәуелсіздік бағытты ұстанған екі мемлекеттің империализмге қарсы күресте бірігуі АҚШ мүддесіне сай келмеді. Бұл аймақтағы Амери

каға қарсы күрестің өршуіне әкелетін еді. Ислам революциясынан кейін Иран-Ирак қайшылықтарының күшейе түсуі АҚШ мүдделеріне сәйкес келді, соғыстың басталуына да ол өзінің ықпалын тигізді. Соғыс қарсаңында Американың ақпараттық мәліметтерінде Ирак экономикалық дамуы тұрақты, әскери күші мықты мемлекет ретінде көрсетілсе, Иран саяси және әскери дағдарыс жағдайында тұрған мемлекет ретінде көрсетілді. Иран-Ирак соғысы тарихын зерттеген, парсы тілінде Иранда жарық көрген әдебиеттерде ислам революциясының жеңісінен кейін антиамериканизмге негізделген Иран идеологиясының үстемдігі байқалады. Оларда соғыстың басталуында Американың негізгі рөл атқарғаны туралы айтылады.

Соғыс қарсаңында Ирактың АҚШ-пен дипломатиялық байланыстары жоқ еді. 1967ж. араб-израиль соғысында Америка Израильге қолдау көрсеткендіктен Ирак онымен дипломатиялық байланыстарын тоқтатқан болатын. Иран Ирак соғысы басталған кезде өзіне қарсылық көрсетіп отырған ислам режиміне қарсы С.Хусейнді қолдау Американың саяси, стратегиялық мүдделеріне тиімдірек еді.

Сондықтан соғыс барысында Бағдат АҚШ-тың қолдауына ие болды. Америка Парсы шығанағындағы өзінің одақтастары арқылы Бағдатқа көмектесті. Иракқа Американың көбірек қолдау көрсетуіне Ирак басшылығының антиамерикандық және антиимпериалистік саясат жүргізуді тоқтатуы да әсер етті. Ирак-АҚШ дипломатиялық байланыстары 1984ж. қалпына келтіріледі. АҚШ бұл соғыс Ирандағы саяси билікті өзгертуі мүмкін деп үміттенді.

АҚШ соғыстағы жағдайды өз мүддесіне пайдалану үшін әрекеттер жасайды. Ол Иракты қолдау саясатын ұстанғанымен, бұл соғыста Ирактың жеңіске жетуін де қалаған жоқ. Америка арабтар мен парсыларды бір-біріне қарсы қойып, екі мемлекетті де экономикалық және әскери жағынан әлсірету саясатын ұстанды. Иран басымдылық танытқанда Иракты қолдаған, ал ол әлсірегенде керісінше Иранды қолдаған. 1985ж. бастап Америка Иранға шамамен бір жарым жылдай Израиль арқылы қару-жарақ сатты. Осы «ирангейт» оқиғасынан Американың соғыстағы мақсатын көреміз. Соғысты пайдаланып, АҚШ Парсы шығанағындағы өзінің үстемдігін орнату саясатын ұстанды. АҚШ аймақтағы тұрақтылықты шайқалту үшін Иранды басқа елдерге, соның ішінде КСРО-ға қарсы әрекеттер жасауға итермелеп отырды.

Кеңес Одағы ресми түрде бұл соғыс басталғаннан-ақ бейтараптық бағытты ұстанып, екі жақты да соғысты тоқтатуға шақырғанымен, оның бұл ұстанымы Тегеранда түсіністік таппады. Ислам режимінің сыртқы саясатта «Батыс та емес, Шығыс та емес, тек ислам» ұранын ұстануы, КСРО-ның Ауғаныстан істеріне араласуы және Бағдатты әскери техникамен қамтамасыз етуге көмектесуі екі ел байланыстарының дамуына өзінің әсерін тигізді. Америка үстемдігінен азат етілген Иранда өзінің саясаты қолдау таппаған КСРО осы соғыстағы АҚШ-тың ұстанымын, оның Парсы шығанағындағы іс-әрекетінің мақсатын сынап, ашық айтып отырған. Бірақ Кеңес Одағының бұл соғыста Иракты үнсіз қолдауы оның Иранды «жазалау» әрекетін көрсетеді.

Кеңес заманындағы осы мәселені қарастырған зерттеулерде идеология үстемдігі байқалады. Ол кезеңде Иран–Ирак соғысы «империализмге өте тиімді соғыс» ретінде қарастырылды. /3, 12/. Осылайша алпауыт державалардың саясаты Иран мен Ирактың бір-бірімен соғысуына мүмкіндіктер бере отырып, олардың біреуінің үстемдікке ие болуына кедергі жасау еді.

Иран мен Ирак басшылары да осы соғыста «екі алпауыт держава» бастаған әлемдік қауымдастық біреуі екіншісін талқандап, толық әскери жеңіске жетуіне мүмкіндік бермейтініне сенімді болды. Екі мемлекеттің біреуінің жеңіске жетуі екі алпауыт державаның біреуінің Парсы шығанағындағы мұнай мен газ ресурстарына билік орнатуы дегенді білдіреді деген көзқарастармен келісуге болады. Иранның да, Ирактың да басшылығы да бір-бірімен соғыс жүргізе отырып, екі алпауыт державаның арасындағы қайшылықты өздерінің мүдделеріне пайдалана білді.

Соғыстың негізгі себептерінің бірі-территория, яғни екі елдің арасында ағып жатқан Шатт-Эль-Араб өзені бойында шекараны анықтау мәселесі еді. Тигр және Евфрат өзендерінің Парсы шығанағына жетпей біріккен сағасы Шатт-эль-Араб деп аталады (парсылар оны Арванд деп атайды). Екі мемлекет арасындағы шекара мәселесі XVI ғасырдан бастау алады. Ол кезде территорияға байланысты дау–таластар Иран мен Осман империясы арасында болған еді. XX ғасырдың басында Ирак тәуелсіздігін алғаннан кейін екі мемлекет арасындағы шекара мәселесін 1937 ж. келісім реттеді.

1960 жж. аяғында екі мемлекет арасында шекара мәселесі қайтада ушығады. Көптеген дау-таластардан кейін Алжирдегі ОПЕК конференциясында 1975 ж. 6 наурызда Иран шахы Мұхаммед Реза Пехлеви және Ирактың сол уақыттағы вице-президенті Саддам Хусейн

шекараны өзен бойының ортасы бойынша бекіткен келісім жасайды, яғни шекара мәселесі Иран мүддесіне сәйкес шешіледі. Осылайша Иран-Ирак соғысы қарсаңында бұл өзеннің шығыс жағалауы Иранның, батыс жағалауы Ирактың бақылауында болды. Өзен жағалауы мұнай көздеріне бай. Сондықтан Иран-Ирак соғысы себептерінің бірі экономикалық мәселе еді.

1979 ж. Иранда шах режимі құлады, Ислам Республикасының қалыптасу кезеңі жүрді. Ішкі саяси қайшылықтар, әлеуметтік-экономикалық қиындықтар және сыртқы саясаттағы оқшаулану саясаты Иранның жағдайын қиындатты. Иран мен Ирак әскери күштерінің ара салмағы өзгереді, аймақта Ирак әскери жағынан күшейеді. 1979 ж. қарай Иракта мұнай валюта кірісінің 95 пайызын құрады. Мұнай сатудан түскен пайданың нәтижесінде Ирак халқының әлеуметтік-экономикалық жағдайы жақсарды. Сонымен қатар бұл Ирактың аймақтағы әскери-саяси рөлін де арттырады.

Соғыстың негізгі себебі территория мәселесі болғанымен соғыстың басталуына екі ел басшылығы тікелей жауапты. 1979 ж. Иракта саяси билік толық С. Хусейннің қолына өтеді. Бағдат Иранның өзінің билігіне қауіп төндіруші күш ретінде қарастырса, осындай пиғылда Тегеранда болған. С. Хусейн Ирактың негізінен оңтүстігінде шоғырланған шииттердің көтеріліске шығуынан қорықты. Иранның діни басшысы аятолла Хомейни мен Ирак басшысы С. Хусейннің арасындағы жеке қайшылықтар екі ел байланыстарының шиеленісуіне өзінің әсерін тигізді. Хомейни Иранның қуылғаннан кейін 1965 ж. бастап 1978 ж. дейін Иракта тұрды. Ал 1978 ж. оған Иракта саяси қызметпен айналысуға тиым салынғаннан кейін аятолла Францияға кетуге мәжбүр болған. Ал революциядан кейін Хомейнидің ел басшылығына келуі екі ел байланыстарының шиеленісуіне әкелді.

Аймақтағы үстемдікке ие болуды да соғыстың себебі ретінде қарастыруға болады. Аймақтық көшбасшылыққа ұмтылысты ИИР-сы монархиялық Иранның мұрагерлікке алды. Ирактың көшбасшылық саясаты С. Хусейннің билікті өз қолына алуымен күшейе түсті.

Соғыста «дін мен ұлтшылдық та екі режимге де тиімді қосымша қару» болған /4, 101/. Араб-парсы бәсекелестігі мен суннит-шиит қайшылықтары да екі ел байланыстарының шиеленісуінде белгілі рөл атқарды.

Екі мемлекет арасында соғыс басталғанға дейін-ақ шекара маңында жағдай шиеленіскен болатын. 1980 ж. 7 қыркүйекте Ирак үкіметі Тегеранға одан 1975 ж. Алжир келісімі бойынша өткен Шатт-эль-Араб өзенінің шығыс жағалауын толық босатуды талап етеді. 17

қыркүйекте Ирак 1975 ж. Алжир келісімінің күшін жоятыны туралы хабарлайды. Сондай-ақ Ираннан 1971 ж. жаулап алған Ормуз шығанағындағы үш аралды босатуды, Хузестан провинциясында тұратын арабтарға автономия беруді және араб елдерінің ішкі істеріне араласпауды талап етеді. Иран Ирақтың талаптарын орындаудан бас тартады.

1980 ж. 22 қыркүйекте Ирақ Иранның батысындағы Хузестан провинциясына басып кіріп, 8 жылға созылған Иранға қарсы соғысын бастайды. А. Алиев зерттеуінде Иран-Ирақ шекарасындағы әскери қимылдар 1980 ж. 4 қыркүйекте басталды деп көрсетіледі. Осы күні Ирак мәліметтері бойынша Иранның ауыр артиллериясы, ұшақтары және әскери кемелері Ирактың шекарасы маңындағы елді мекендерді атқылайды /5, 646/.

Иран-Ирак соғысына байланысты араб әлемі екіге бөлінді. Соғыста араб елдерінің көп бөлігі Иракты, ал Иранды араб елдерінен Сирия, Ливия қолдады. Сондықтан Парсы шығанағындағы араб монархиялары өздерінің қауіпсіздіктерін сақтау үшін жаңа халықаралық жағдайда Иракқа көмектесуге бет бұрды. Араб монархиялары, негізінен Сауд Арабиясы мен Кувейт С. Хусейнге мұнайдан түскен қаржысы арқылы көмектесті. 1981-87 жж. араб монархияларының Иракқа көрсеткен көмегінің көлемі 45 млрд долл. құрады /6, 88/.

1981 ж. Сауд Арабиясының бастамасымен Парсы Шығанағындағы араб елдерінің ынтымақтастық Кеңесі құрылды. Оның міндетіне аймақ елдерінің экономикалық ынтымақтастығын дамытумен қатар олардың әскери күшін «ислам революциясына» қарсы тұру үшін біріктіру мәселесі де кірді. Иран-Ирак соғысы аймақ елдерін Сауд Арабиясы бастамасымен олардың арасындағы қайшылықтарға қарамастан осы ұйым шеңберінде біріктірді. Осы соғыс жағдайында Сауд Арабиясы іс жүзінде аймақтағы көшбасшылық орынды иеленді. Бұл Тегеран мүддесіне сәйкес келмеді. Ал Ирак сол уақытта осындай саяси жағдаймен санасуға мәжбүр болды.

Бір жағынан соғыстың басталуы Тегеран мүдделеріне сәйкес келді. Революция жеңісінен кейін де елдегі әлеуметтік-экономикалық қиыншылықтар сақталды. Шахқа қарсы күресте қалыптасқан саяси одақ ыдырай бастайды. Бұл шииттік дін басылары билігінің тұрақтылығын шайқалта бастаған еді. Осындай кезеңде басталған Иракпен соғыс ислам режимі үшін билікті күшейтуге негіз болды. Иран үкіметі бар күш жігерін осы соғысты жүргізуге жұмылдырды, елдегі экономикалық қиындықтар және билікке қарсы оппозицияның күресі екінші орынға ығысты. Иранда бұл соғысты «қасиетті соғыс»

деп атап, негізгі күштің барлығы елді азат ету үшін жұмылдырылды.

Ирақ басшылығы революция нәтижесінде әлсіреген Иранды қысқа уақыт аралығыда басып алуды жоспарлайды. Шынымен-ақ Ирак әскері соғыстың басында жетістіктерге жетеді. Ирақ 1980 ж. қарашаға дейін Иранның Хузестан провинциясының солтүстік-батысын, оның ішінде Хорремшахр қаласын жаулап алады. Бұл Иран үшін тосын жағдай болғандықтан, Иран алғашқыда тек қорғанады. 1980 ж. желтоқсанына қарай Иран әскері күшті қарсылық көрсетіп, Ирақ шапқыншылығын тоқтатты. Бірақ Иран әскері қарсы шабуыл ұйымдастыра алмады. С. Хусейннің Иранды қысқа уақытта тез жаулап жоспары жүзеге аспады. Ислам режимінің соғыс жылдары жүргізген идеологиялық жұмысы халық патриотизмінің оян уына әкелді. Аятолла Хомейни өзінің үндеулерінде бұл соғыстың қасиетті соғыс екенін айтып, соғысты жеңіске жеткенге дейін жүргізе беруге, Иран тарапынан бұл соғыстың өзін-өзі қорғау және исламды қорғау соғысы екенін айтады /7, 445/. Соғыс халықты ислам басшылығының төңірегіне топтастырды. Ішкі саяси қайшылықтар тоқтатылады.

1982 ж. бастап шабуыл жасау белсенділігі Иран әскеріне өтеді. Соғыста үстемдік ИИР-сы әскери күштерінің қолына өткенін түсінген С. Хусейн 1982 ж. 20 маусымда Ирақ әскерінің Иран территориясынан толық өз еркімен кететінін жариялайды. Ол бейбіт бітімге келу жолдарын іздестіреді. 1982 ж. шілдеде Иран соғыс қимылдарын Ирақ территориясына ауыстырып, Басра қаласына қауіп төндіреді. Хомейни үкімі бойынша Иран басшылығы ел территориясын азат етуді жеткіліксіз санап, Хусейнді биліктен кетіруді мақсат етіп қояды және Иранға Ирактың репарация төлеуін талап етеді. Хомейни «ислам революциясын экспортқа шығару» ұраны негізінде Иракта Ислам Республикасын құру идеясын ұстанады. Бұл ойын жүзеге асыру үшін 1982 ж. Тегеран Ирак шииттерінің көсемі Махди-әл-Хахим басқарған «Ирақ ислам революциясының жоғарғы Кеңесін» құрады.

Иран соғысты жалғастырғандықтан ол Ирактың тәуелсіздігіне нұқсан келтірді. Соғыста үстемдік Иранға өткенімен ол әскери техниканың жеткіліксіздігіне байланысты тез жеңіске жете алмайды. Бұдан кейін ол Иракты әлсірететін соғысты ұзаққа созу стратегиясын ұстанады. Ирактың қорғаныс мүмкіндіктері жоғары болғандықтан соғыс қимылдары екі ел шекарасы маңында тұрақтанады, Иран Ирақ территориясына кіре алмайды. Иран тарапынан жасалған көптеген шабуылдау жоспарлары нәтижесіз аяқталады.

Иранның 1982 ж. бастап соғыста үстемдікке ие болуы оның адам ресурстарының молдығымен байланыстырылады. Оның әскер саны осы жылдары 1,2-1,3 млн адамға жетті және әскери шығыны өсіп, жылына 12-15 млрд долл. құрайды. 12 жастағы балалар мен қарттар да соғысқа тартылады. Хомейни соғысты жүргізуде «шахид болу» идеясын насихаттайды (дін жолындағы құрбандық). ИИР-сы соғыста тұрақты әскермен қатар «ислам революциясын қорғаушылар корпусы» мен «басидж» жасақтарын пайдаланды. Ирандағы ислам режимі соғысты ішкі және сыртқы саясаттың басты факторына айналдырды. Иранның Ирак ұсыныстарына қарамай соғысты жалғастыруы елдің экономикалық қауіпсіздігін әлсіретті. Халықтың жағдайы нашарлады, көптеген кәсіпорындар жабылды, жұмыссыздардың саны өсті. Халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету қиындады. Соғысты созылуына, адам шығындарының көбеюіне байланысты Иранның ірі қалаларында соғысты тоқтатуды талап еткен шерулер болды. Халық наразылығы күшейеді.

ИИР-сы басшылығының бұл соғыста Ирактағы шииттік көпшілік өзіне қолдау көрсетеді, ал Ирак басшылығының Иран Хузестанындағы арабтарға және күрдтерге деген үміті ақталмады.

1985 ж. екі ел арасындағы соғыс «қалалар соғысы» деген атпен белгілі. Екі тарап бір-бірінің ірі қалаларын бомбалайды. 1986 ж. Иран Ирактың Фао аралын басып алады. Бұл аралды Ирак тек 1988 ж. азат еткен еді.

Парсы шығанағындағы 1984-87 жж. аралығындағы «танкер соғысы» кезінде 300-ден астам кеме шабуылға ұшырайды /9, 159/. Ирак Иран кемелерін атқыласа, Иран соғыста Иракты қолдаушы мемлекеттер - Сауд Арабиясы мен Кувейттің де кемелерін атқылаған. «Танкер» және «қалалар» соғысынан Иран көп зиян шекті.

Америка осы соғысты пайдалана отырып, Үнді мұхиты мен Парсы шығанағында әскери күшін ұстауға мүмкіндік алды. Бұл оның аймақтағы саяси және әскери-стратегиялық позициясын күшейтті. Әрине АҚШ-тың бұл әрекеті Таяу және Орта шығыстағы бейбітшілікке және қауіпсіздікке қауіп төндірген еді.

1987 ж. шілдеде БҰҰ ҚК-сі Иран-Ирак соғысын тоқтату туралы № 598 қарарын қабылдайды. Иран іс жүзінде бұл қарарды орындаудан бас тартқандықтан АҚШ Иранға қарсы қару сату эмбаргосын жариялауды ұсынады. Бірақ қару сату эмбаргосын жариялауға КСРО қарсы шығады. 1987 ж. 6 қазанда АҚШ конгресі Иранға қысым жасау үшін оның мұнай және басқа тауарлар импортына эмбарго жариялайды.

Соғысты аяқтауға байланысты Иран басшылығының ішінде бірлік болған жоқ. Хомейни бастаған топ соғысты жалғастыра беру саясатын ұстанды. Ал сол уақыттағы Иран парламентінің басшысы Ә. Хашеми-Рафсанджани соғысты жалғастырудың нәтижесіз екенін түсініп, оны тезірек аяқтауға ұмтылды.

1988 ж. 20 шілдеде Иран БҰҰ ұсынған бітім шарттарын қабылдайды. 1988 ж. тамызда бейбіт бітім жасалады. Соғыстың осылай ұзаққа созылуына мұнай факторы да әсерін тигізді. Соғыс тоқтатылып, екі ел әскерін өз тараптарына тартқанымен БҰҰ ҚК № 598 қарарында көрсетілген талаптарды екі мемлекетте орындауға асықпады. Әр ел өзін жеңген мемлекет ретінде, бір-бірін агрессор ретінде қарастырды. Тек 1990 ж. тамызда Ирак Кувейтке қарсы соғысын бастаған кезде Иран-Ирак дипломатиялық байланыстары қалпына келтіріледі.

Ирак Иран ұсынған қақтығысты реттеу шарттарын қабылдайды. Иран территориясынан Ирак әскері толық шығарылады, тұтқынға түскендерді екі жақ бір-біріне алмастыру жұмысын бастайды. Ирак 1975 ж. Алжир келісіміне қайтып оралатынын жариялайды. Әрине бұл саясат Ирактың Кувейтке қарсы соғысында Иран жағынан қолдауға ие болуы үшін жасалды. Иран мұны өзінің саяси жеңісі деп есептеді. Бірақ осы қарарда көрсетілген БҰҰ көмегімен агрессорды анықтау және соғыста келтірілген зиянның орнын толтыру үшін репарация төлеткізу шарттары орындалған жоқ.

Бірақ Иран Ирактың Кувейтке агрессиясын ресми деңгейде айыптады. Жалпы Ирак-Кувейт қақтығысында Иран бейтараптық бағытты ұстанды. Бұл оның халықаралық оқшауланудан шығуына көмектесті.

Бұл соғыста екі жақтан шамамен бір миллиондай адам қаза болды. Жараланып, бір-біріне тұтқынға түскендердің саны жүз мыңдаған адамды құрады. Екі ел де үлкен материалдық шығынға ұшырады. Олар бір-бірінің мұнай объектілеріне көп шығын әкелуге тырысқандықтан екі мемлекетте де осы жылдары мұнай өндіру және сату көлемі азаяды. Соғысты жүргізуде Ирак әскери техникасы мен әскерінің шеберлігімен Иранның озық болды. Ал Иран адам ресурстарының көптігі, дамыған шаруашылығы және жоғарғы діни сенімі бойынша Ирактан ерекшеленді.

Иран-Ирак соғысы қарумен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге болмайтынын көрсетті. Керісінше бұл соғыста екі елдің де қауіпсіздігіне нұқсан келді. Соғысқан екі мемлекет те өздерінің алдына қойған мақсаттарына жете алмады. Иранда ислам режимі құлаған жоқ,

керісінше оның билігі күшейді, ал Иракта С. Хусейн билігін сақтап қалды. Иран Иракқа ислам революциясын экспорттау саясатын орындай алмады, Ирак Иранмен шекара сызығын өзгертіп, өзіне жаңа территория қосып ала алмады. Бірақ бұл соғыстағы «көпшіліктің» Иракқа қолдау көрсетуі оның агрессиялық саясатына жол ашып берген еді.

Бұл соғыс аймақтағы екі мемлекеттің де көшбасшылыққа ұмтылсын көрсетеді. Бірақ олардың аймақтағы көшбасшылық рөлін агрессиялық жолмен емес, экономикалық жетістік және саяси тұрақтылық арқылы бекітуі дұрыс болар еді деп ойлаймыз.

1. *Конфликты на Востоке. Этнические и конфессиональные.* -М.,2008.
2. *Новейшая история стран Азии и Африки. XX век. Часть 3, 1945-2000.* -М.,2001.
3. *Чернецовский Ю.М. Средний Восток в современных*

международных отношений. - Л.,1985.

4. *Малышева Д.Б.Религиозный фактор в вооруженных конфликтах современности.* - М.,1991.

5. *Алиев А. Иран и Ирак. История и современность.* - М., 2002.

6. *Олимпиаев А.Ю. Ближний и Средний Восток. Актуальные проблемы международных отношений.* М.,2004.

7. *Аиин-е энхелаб-е эслами (парсы тілінде).* - Тегран, 1373.

8. *Гошев В.Ю. СССР и страны Персидского Залива.* - М.,1988

***

В этой статье рассматриваются причины и последствия ирано-иракской войны (1980-1988), позиции сверхдержав (США и СССР) и арабских стран в урегулировании конфликта.

***

This article is dedicated to the reasons and consequences of Iran-Iraqi war (1980-1988), positions of superpowers (USA and USSR) and Arabic countries in settling of conflict.

Д.М. Мырзабекова

ЕҚЫҰ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН: ӘЛЕМДІК ЫҚПАЛДАСТЫҚТЫҢ БІРЕГЕЙ ҮЛГІСІ

Алдағы желтоқсан айында Еуразия кеңістігінің кіндігінде орналасқан әлемдік саясат үрдісіне елеулі үлес қосып келе жатқан Астанада ЕҚЫҰ саммитін өткізу көзделіп отыр. Бұл шараны тек тәуелсіз Қазақстанның сыртқы саясатындағы ірі табыс ретінде ғана емес, Еуразия кеңістігінде орналасқан барлық елдер мен халықтар үшін сүбелі жетістік ретінде қарастырғанымыз жөн. ЕҚЫҰ тарихында тұңғыш рет бұрынғы кеңестік елдер қатарынан топ жарып шыққан азиялық ел, сондай-ақ халықтың көп бөлігі мұсылман дінін ұстанатын мемлекет - Қазақстан Республикасы төрағалық тізгінін ұстап, бір жыл уақыт аралығында өзінің сарабал саясатының өміршеңдігін көрсете білді.

Вена қаласында ҚР-ның ЕҚЫҰ-ға төрағалық қызметіне кірісуіне орай Үндеуінде Президент Н.Назарбаев Қазақстанның төрағалығының негізгі ұстанатын бағдары – «Сенім. Дәстүр. Ашықтық. Төзімділік» ұранын жариялады:

«Біріншісі, бір-бірімізге деген аса қажетті сенімді білдіреді.

Екіншісі, ЕҚЫҰ-ның негізгі қағидаттары мен құндылықтарынан тұрады.

Үшіншісі – халықаралық қарым-қатынастарда «қосарланған стандарт» пен «жіктеу шектерінен» азат, барынша ашықтық пен транспаренттік. Қауіпсіздікке төнетін қауіп

пен қатерлерді еңсеруде сындарлы ынтымақтастыққа ұмтылу.

Төртіншісі - бүгінгі әлемде барған сайын маңызы артып отырған мәдениеттер және өркениеттер арасындағы үнқатысуды нығайту жөніндегі жаһандық трендтің көрініс табуы» /1/.

Осы қағидаттарды берік ұстанған Қазақстан еуро-атлантикалық және еуро-азиялық кеңістік арасын жалғастырушы көпір орнатуға ұмтылған мемлекет ретінде танылып та үлгерді. Қазақстан халықаралық қатынастар жүйесінде көрініс тапқан күрделі кезеңнің барлық қиындықтарына қарамастан, аймақ немесе құрлық деңгейіндегі қауіпсіздікті ғана емес, жаһандық деңгейдегі қауіпсіздікті нығайтуға өзіндік үлесін қосып келеді. Сондай-ақ, аймақтық және жаһандық қауіпсіздікті нығайтуға, қарусыздану үдерістеріне серпін беруде, жаппай қырып-жою қаруын таратпау режимін нығайтуға, Ауғанстандағы жағдайды тұрақтандыруда белсенділігін арттырып келеді. Қазірдің өзінде-ақ бұл мәселелерді шешудің оңтайлы да тиімді бағыттарын айқындауда Қазақстан бірқатар іс-шаралар атқарды.

Қазақстан дипломатиясы Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін посткеңестік кеңістіктегі Таулы Қарабақ, Приднестровье, Оңтүстік Осетия мен Абхазиядағы өрши түскен жанжалдарды реттеуге ерекше көңіл бөлді.